

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.95](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.95)

УДК 657.01

*М. Ю. Чік,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Львівський торговельний-економічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

*М. Yu. Chik
PhD, Associate Professor of the Department of Accounting,
Lviv Trade and Economic University*

ORGANIZATION AND REGULATION OF INTERNAL AUDIT IN BANKING INSTITUTIONS

Проведено детальний аналіз підходів дослідників до обґрунтування дефініції «внутрішній аудит». Досліджено методичні прийоми і процедури аудиту, які застосовуються при проведенні внутрішнього аудиту у банківських установах. Розглянуто особливості організаційної структури підрозділу внутрішнього аудиту у банківських установах і основні вимоги до підрозділу внутрішнього аудиту у банківських установах. Досліджено перелік питань відповідальність за які несе керівник підрозділу внутрішнього аудиту у банківських установах. За результатами проведеного дослідження встановлено основні функції підрозділу внутрішнього аудиту у банківських установах. Визначено основні завдання, які ставляться перед підрозділом внутрішнього аудиту у банківських установах. Досліджено права і обов'язки підрозділу внутрішнього аудиту у банківських установах. Розглянуто стандарти (принципи) аудиторської перевірки, якими необхідно керуватися для належного проведення внутрішнього аудиту.

A detailed analysis of the researchers' approaches to the substantiation of the definition of "internal audit" was conducted. The methodical approaches and procedures of audit, which are used in carrying out of internal audit in banking institutions, are explored. The peculiarities of the organizational structure of the internal audit unit in banking institutions and the main requirements for the internal audit unit in banking institutions are considered. The list of questions for the responsibility of the head of the internal audit unit at the banking institutions is investigated. According to the results of the research, the main functions of the internal audit unit at the banking institutions were established. The main tasks assigned to the internal audit unit in banking institutions are determined. The rights and responsibilities of the internal audit unit at banking institutions are investigated. The standards (principles) of the audit, which should be guided for the proper conduct of internal audit, are considered. The purpose of the standards of internal audit as a system of rules of activity of banking institutions is defined. The main stages of the audit during the conduct of internal audit of banking institutions are investigated. The basic rights and obligations of the National Bank of Ukraine were established during the audit of the activity of the internal audit unit in commercial banks. The features of commercial banks' reporting on the work of the internal audit unit at the National Bank of Ukraine are determined. The report on the work the department of internal audit of banking institutions is explored and included in the explanatory note when drawing up an annual report submitted to the National Bank of Ukraine. The peculiarities of the

interaction of the Bank's management with the internal audit department of banking institutions regarding the auditor's audit of the annual financial statements and the activities of the bank by external auditors have been identified. The peculiarities of displaying information (drawbacks) revealed during the audit of banking institutions were determined.

Ключові слова: внутрішній аудит; банківські установи; підрозділ; принципи; методика.

Key words: internal audit; banking institutions; unit; principles; methodic.

Постановка проблеми. Внутрішній аудит в комерційних банках здійснюється створеною спеціальним підрозділом внутрішнього аудиту, створеним відповідно до нормативних актів Національного банку України. Цей підрозділ створюється, з метою оцінки та вдосконалення системи внутрішнього контролю комерційного банку при мінімальних витратах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань аудиту в банківській діяльності приділялась увага такими вітчизняними вченими і дослідниками як Герасимович А. М., Голов С. Ф., Грицишен Д. О., Євдокимов В. В., Каменська Т. О., Корягін М. В., Куцик П. О., Любенко А. М., Олійник О. В., Проскуріна Н. М. та інші та ін. Проте проблемні питання внутрішнього аудиту банківської діяльності, на нашу думку, вивчені недостатньо та потребують інноваційного розв'язання.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті аспектів організації внутрішнього аудиту а банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний інститут внутрішніх аудиторів характеризує внутрішній аудит як діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності підприємства [1]. На основі вищезазначеної дефініції внутрішній аудит банку можна охарактеризувати як незалежну експертна діяльність підрозділу аудиту банку для перевірки і оцінки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю та якості виконання співробітниками банку покладених на них обов'язків, а також запобігання збитків банку.

Здійснюється внутрішній аудит способом перевірки системи бухгалтерського обліку, фінансової та оперативної інформації з питань діяльності банку. При цьому перевіряються активи банку (ресурси), які в майбутньому принесуть економічну вигоду і приведуть до збільшення капіталу банку.

Перевіряючи ефективність діючої в банку системи внутрішнього контролю, внутрішній аудит, застосовуючи певні методичні прийоми і процедури аудиту, встановлює дотримання внутрішніх та зовнішніх нормативних актів, збереження активів банку, активів клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень керівництва банку в досягненні мети, передбаченої стратегічними і поточними планами банку. Одночасно перевіряються конфлікти інтересів, тобто будь-який вид стосунків, які не відповідають інтересам банку або можуть перешкодити добросовісному виконанню обов'язків певними посадовими особами [1].

Внутрішній аудит банку координує свою діяльність також із підрозділом пруденційного нагляду, яка займається систематичною оцінкою загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва банком (дотримання чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України, економічних нормативів та ін.). Згідно національного законодавства України пруденційний банківський нагляд являє собою систему банківського нагляду, при якій головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва банку.

Організаційна структура і вимоги до підрозділу внутрішнього аудиту врегульовані спеціальним внутрішнім Положенням, розробленим комерційним банком з урахуванням вимог Національного банку України та специфіки діяльності самого банку.

Підрозділ внутрішнього аудиту банку – це самостійний структурний підрозділ комерційного банку, створений за рішенням вищого органу банку і, як правило, підпорядкована безпосередньо Раді банку. Національний банк України рекомендує призначати на посаду керівника підрозділу внутрішнього аудиту банку осіб, які мають вищу освіту (не нижче другого рівня (магістерського) в галузі економіки та менеджменту (управління) або права та досвід роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше, ніж три роки та відповідати іншим вимогам щодо професійної придатності та ділової репутації.

Інші вимоги до професійної придатності та ділової репутації кандидата на посаду керівника підрозділу внутрішнього аудиту банку, порядок погодження Національним банком України його кандидатури та його звільнення (не з власної ініціативи) встановлюються нормативно-правовим актом Національного банку України, що визначає порядок реєстрації та ліцензування банків. Для оцінки ризику керівник підрозділу внутрішнього аудиту повинен отримувати інформацію з різних джерел.

Керівник підрозділу внутрішнього аудиту банку несе відповідальність за такі питання:

- виконання поставленої перед банком мети, заснованої на його стабільності, надійності, платоспроможності, ліквідності та контролюється внутрішніми аудиторами;

- роботу внутрішніх аудиторів, які входять до складу підрозділу внутрішнього аудиту банку, спрямовану на досягнення спільної мети і виконання завдань, що стоять перед банком;
- ефективне і раціональне використання коштів, передбачених на утримання підрозділу внутрішнього аудиту;
- наявність Положення про підрозділ внутрішнього аудиту банку, затвердженого Правлінням і узгодженого з Радою банку. У Положенні зазначаються цілі, повноваження та функціональні обов'язки підрозділу внутрішнього аудиту та механізм організації його роботи; складання планів (графіків), що відображають виконання функціональних обов'язків працівниками підрозділу внутрішнього аудиту.

Працівники підрозділу внутрішнього аудиту банку не повинні входити (функціонально) до складу інших структурних підрозділів банку [2]. Підрозділ внутрішнього аудиту звітує перед Правлінням банку не менше одного разу на рік, готує доповідну записку Раді банку та зборам акціонерів (учасників) банку. Головними функціями підрозділу внутрішнього аудиту, згідно яких він функціонує, є наступні:

- 1) зменшення ризиків у проведенні операцій, пов'язаних з раціональним і ефективним використанням ресурсів банків;
- 2) надання обґрунтованих рекомендацій структурним підрозділам банку в процесі планування, на стадії розроблення та впровадження нових продуктів, процесів, систем;
- 3) проведення аудиту діяльності структурних підрозділів банку, з метою забезпечення аналізу і оцінки внутрішнього контролю, політики, процедур банку, що стосуються адекватності, відповідності, ефективності та точності бухгалтерських даних і збереження активів банку;
- 4) координація своєї діяльності з діями незалежних аудиторських фірм при проведенні зовнішнього аудиту банку, з метою забезпечення оптимальних умов, при яких аудиторські фірми можуть довіряти висновкам підрозділу внутрішнього аудиту для уникнення дублювання контрольних процедур;
- 5) складання та надання висновків, звітів і консультацій при перевірці зовнішнім аудитом [3].

Перед підрозділом внутрішнього аудиту ставляться такі завдання, які він повинен виконувати:

- сприяння адекватності системи внутрішнього контролю банку та операційних процедур;
- чітке виконання банком вимог чинного законодавства України, нормативних актів Національного банку України, статуту та внутрішніх положень банку, проведення банком розрахунково-касових, кредитних, депозитних, ощадних, валютних, фондових і інших операцій в обсязі наданих Національним банком України ліцензій;
- сприяння організації та методології бухгалтерського обліку, з метою оперативності формування управлінської інформації;
- впровадження ефективної, достовірної та повної інформаційної системи управління для своєчасного виявлення та усунення недоліків і порушень у здійсненні банківських операцій;
- своєчасне виявлення порушень і недоліків в діяльності структурних підрозділів, розробка оптимальних, рішень щодо їх ліквідації та усунення причин виникнення цих недоліків в процесі діяльності банку;
- перевірка і видача рекомендацій виконання вимог з ефективного управління ризиками банківської діяльності;
- встановлення і підтримання взаємодії із зовнішніми аудиторами, контролюючими органами та органами пруденційного нагляду, з метою сприяння ефективної діяльності банку;
- надання Раді банку, Правлінню банку висновків про результати проведеної роботи та рекомендацій щодо поліпшення існуючої системи внутрішнього контролю.

Підрозділ внутрішнього аудиту має право:

- 1) отримувати в усній і письмовій формі від керівника підрозділу, що перевіряється необхідні документи, роз'яснення, а також інші матеріали, пов'язані з комп'ютерним забезпеченням діяльності цього підрозділу;
- 2) визначати відповідність дій та операцій, що здійснюються співробітниками банку, вимогам чинного законодавства України, нормативних актів Національного банку України, рішенням керівних органів банку, які визначають політику і стратегію банку, процедуру прийняття і реалізацію рішень, організацію обліку та звітності;
- 3) перевіряти розрахунково-касові документи, контракти банку, фінансову і статистичну звітність, іншу документацію, а в разі необхідності – готівку, інші цінності, що знаходяться в банку;
- 4) відправляти запити третім особам – суб'єктам підприємницької діяльності з питань відповідності чинному законодавству України операцій, що проводяться банком;
- 5) залучати в разі потреби співробітників інших структурних підрозділів банку для ефективного виконання поставлених перед підрозділом внутрішнього аудиту завдань;
- 6) мати безперешкодний доступ у підрозділ, який перевіряється, а також в приміщення, які використовуються для зберігання документів, готівки та цінностей, отримувати інформацію, що зберігається на магнітних носіях інформаційних технологій;
- 7) з дозволу керівництва банку знімати копії з отриманих документів, у тому числі копії файлів, копії будь-яких засобів, що зберігаються в локальних обчислювальних мережах і автономних комп'ютерних системах, а також розшифровувати ці записи;
- 8) при виявленні значних порушень чинного законодавства, випадків розкрадань, допущених працівниками банку, рекомендувати Правлінню банку усунення їх від виконання обов'язків.

Керівництво банку зобов'язано своєчасно реагувати на рекомендації підрозділу внутрішнього аудиту. У межах наданих повноважень діяльність підрозділу внутрішнього аудиту банку вважається унікальною [4].

Обов'язки підрозділу внутрішнього аудиту включають:

- аналіз і контроль ризиків банківської діяльності, оцінку повноти та достовірності ведення бухгалтерського обліку, операційного та адміністративного контролю;
- постійний контроль за дотриманням співробітниками банку встановленого документообороту, процедур проведення операцій, функцій і повноважень відповідно до покладених на них обов'язків;
- розгляд фактів порушень співробітниками банку чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України і стандартів професійної діяльності, внутрішніх документів, що регулюють і визначають політику діяльності банку;
- рекомендації та консультації керівництву банку приймати достовірні та обґрунтовані рішення щодо забезпечення недопущення дій, результатом яких може стати порушення чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України;
- рекомендації та вказівки щодо усунення виявлених порушень, поліпшення системи внутрішнього контролю та здійснення контролю за їх використанням та виконанням;
- забезпечення збереження і повернення отриманих від підрозділів банку документів на всіх носіях;
- документування кожного факту перевірки, письмове оформлення висновків, де повинні відображатися всі питання, вивчені в ході перевірки, та рекомендації, надані керівництву банку;
- контроль організації роботи в банку з вивчення усіма співробітниками вимог чинного законодавства України, нормативних актів Національного банку України, інших підзаконних та відомчих актів, внутрішніх документів банку на підставі переліку обов'язків.

Керівник підрозділу внутрішнього аудиту банку приймає участь в засіданнях правління банку, Ради банку при обговоренні тем, які прямо або опосередковано стосуються внутрішнього контролю та аудиту, бухгалтерського обліку, структури або розвитку банку.

Порядок проведення внутрішнього аудиту і оформлення результатів перевірки структурних підрозділів банку здійснюється підрозділом внутрішнього аудиту на підставі погодженого з Радою банку та затвердженого Правлінням банку плану (графіку) проведення перевірок на поточний рік. Обсяг програми внутрішнього аудиту повинен бути достатнім для виконання завдань роботи аудиту. Частота проведення аудиторських процедур має обумовлюватися оцінками ризиків, притаманних кожній сфері спрямованості аудиту. За спеціальними завданнями Ради банку підрозділ внутрішнього аудиту банку має право здійснювати позапланові перевірки з окремих питань діяльності банку. Внутрішній аудит може проводитися на вимогу Національного банку України в межах пруденційного нагляду. Проведення аудиту структурних підрозділів банку здійснюється підрозділом внутрішнього аудиту незалежно від плану роботи ревізійного підрозділу банку. Підрозділ внутрішнього аудиту – орган оперативного контролю виконавчих органів банку і на відміну від ревізійної комісії, яка є органом контролю акціонерів (учасників) банку, не ставить за мету комплексну перевірку діяльності підрозділів в статистиці, ретроспективно, тобто після завершення фінансово-господарських процесів (квартал, рік) [5].

З метою попередження зловживань у відносинах зі співробітниками інших підрозділів банку керівник підрозділу внутрішнього аудиту застосовує ротацию внутрішніх аудиторів, тобто один і той же аудитор не може проводити аудит одного підрозділу банку постійно.

Для належного виконання покладених на підрозділ внутрішнього аудиту завдань і функцій необхідно керуватися такими стандартами (принципами) аудиторської перевірки:

- 1) незалежність – підрозділ внутрішнього аудиту повинен бути незалежним від діяльності підрозділів банку, які він перевіряє (контролює). Незалежність досягається внаслідок організаційного статусу підрозділу внутрішнього аудиту, що передбачено у внутрішніх документах, які регулюють діяльність підрозділу внутрішнього аудиту банку;
- 2) професійну майстерність – аудиторські перевірки повинні виконуватися на високому професійному рівні, який досягається завдяки: правильному підбору кадрів у підрозділ внутрішнього аудиту банку; необхідній кваліфікації та рівня знань; належному нагляду за роботою внутрішніх аудиторів з боку Ради банку, Правління банку;
- 3) отримання компетентних (безперечних) доказів – компетентне визначення доказів в залежності від ступеня впевненості в тому, що надана інформація є дійсною, достовірною та має відношення до питання, яке перевіряється (контролюється);
- 4) формулювання (висновку) думки – висновок має бути максимально точним і коротким при оцінці роботи підрозділів та містити рекомендації щодо удосконалення діяльності підрозділу (групи господарських операцій), який перевірявся.

Підрозділ внутрішнього аудиту банків має право розробляти і застосовувати в роботі власні стандарти аудиту, які повинні ґрунтуватися на стандартах внутрішнього аудиту в банках (Bank Internal Audit Standards, які розроблені Національним банком України).

Метою стандартів внутрішнього аудиту як системи правил діяльності банків є:

- удосконалення практики проведення внутрішнього аудиту банківської діяльності;
- забезпечення аналізу та оцінки системи внутрішнього контролю банківської діяльності;
- постійний моніторинг банківських ризиків;
- перевірка відповідності здійснених банківських операцій політиці та встановленим процедурам діяльності банку, а також чинному законодавству України;
- інформування Правління банку і Ради банку про виникнення певних проблем, розробки і прийняття запобіжних заходів, спрямованих на запобігання виникненню ризиків в діяльності банку та покращення ефективності (рентабельності) його діяльності;

- складання уніфікованих аудиторських звітів, які міститимуть рекомендаційний розділ.

При проведенні внутрішнього аудиту підрозділів банку необхідно передбачити наявність таких етапів перевірки:

- 1) отримання повної інформації про підрозділ, включаючи засоби контролю для оцінки внутрішнього ризику;
- 2) складання та виконання плану роботи внутрішнього аудиту банку, в якому повинні відобразитися мета і процедури перевірки з урахуванням інформації про підрозділ;
- 3) проведення перевірок на істотність, оцінка та відображення достовірності доказів того, що судження керівників банку, зазначені в бухгалтерській та інших видах звітності, фінансових документах, є обґрунтованими і дають змогу досягти відповідних цілей;
- 4) проведення позапланової тематичної перевірки, що дозволяє підвищити рівень впевненості в окремих висновках чи рекомендаціях проведеної перевірки внутрішнього аудиту;
- 5) складання аудитором звіту (висновку) або надання обґрунтованої інформації про недоліки в структурі організації контролю відповідного підрозділу, що перевіряється.

Недоліки, виявлені в процесі проведення аудиторської перевірки банку, повинні знайти відображення у висновку, який міститиме і рекомендацій щодо покращення діяльності банку та складається з урахуванням стандартів і методичних прийомів проведення аудиту і підписується керівником підрозділу внутрішнього аудиту банку.

У висновку викладаються виявлені недоліки, порушення та зловживання, що характеризують проведення відповідних банківських операцій. Акцентується увага на позитивному досвіді роботи підрозділу, який можна використовувати на інших ділянках в банку. Необхідно також викласти причини, особливо організаційного характеру, які створили умови для здійснення порушень і зловживань, і внести пропозиції щодо вжиття заходів для їх усунення. Одночасно необхідно подати кваліфіковану оцінку стану системи внутрішнього контролю відповідного підрозділу банку.

Після завершення роботи над висновком (звітом) рекомендується провести підсумкову нараду з керівництвом підрозділу, який перевірявся. Для прийняття організаційних заходів висновок (звіт) направляється Раді банку та Правлінню банку.

Встановлення ефективних взаємовідносин між зовнішнім і внутрішнім аудитом є важливим заходом щодо створення ефективної системи внутрішнього контролю в банку з підтримки взаємин і обміну різною інформацією між зовнішніми і внутрішніми аудиторами банку. Встановлення тісних контактів між підрозділом внутрішнього аудиту та зовнішніми аудиторами створює сприятливі економічні умови для обміну між ними практичним досвідом проведення аудиту по взаємоузгоджених процедурах проведення аудиту. Правління банку проводить із підрозділом внутрішнього аудиту банку зустрічі для ознайомлення з планом аудиторської перевірки річної бухгалтерської звітності і діяльності банку зовнішніми аудиторами.

Контроль Національного банку України за роботою підрозділу внутрішнього аудиту здійснюється за звітом про роботу підрозділу внутрішнього аудиту, який включається в пояснювальну записку при складанні річного звіту, що подається Національному банку України.

Комерційні банки подають звіти про роботу підрозділу внутрішнього аудиту в Національний банк України двічі на рік протягом п'ятнадцяти днів місяця, наступного за звітним періодом (півроку). У разі необхідності Національний банк України може затребувати у банків звіт про роботу підрозділу внутрішнього аудиту за певний період часу його діяльності, а також іншу інформацію з питань компетенції підрозділу внутрішнього аудиту банку. Звіт банку про роботу підрозділу внутрішнього аудиту повинен містити інформацію з контролю за діяльністю всіх підрозділів банку.

Висновки. Національний банк України проводить ретельну перевірку діяльності підрозділу внутрішнього аудиту в комерційних банках. За результатами аналізу звітності та матеріалами перевірок Національний банк України в разі потреби відправляє банку лист з вимогами щодо приведення системи внутрішнього аудиту у відповідність до вимог чинного законодавства України. У разі невиконання у встановлений термін вимог щодо усунення недоліків Національний банк України може застосовувати санкції в порядку, встановленому чинним законодавством України.

Література.

1. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (стандарти). Редакція 2017 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://global.theiia.org/translations/PublicDocuments/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf>.
2. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 10.05.2016 р. № 311 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16>.
3. Каменська Т. О. Внутрішній контроль і аудит в управлінні : практ. посіб. / Т. О. Каменська, О. Ю. Редько. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2015. – 375 с.
4. Пантелєєв В. П. Внутрішній аудит : навч. посібник / В. П. Пантелєєв, М. Д. Корінько. – К. : Професіонал, 2006. – 248 с.
5. Рудницький В. С. Аудит операцій банків із платіжними картками як основна база ухвалення управлінських рішень / В. С. Рудницький, О. М. Сарахман // Вісник Університету банківської справи. – 2016. – № 1-2. – С. 78-83.

References.

1. The Institute of Internal Auditors (2017), “International Standards for the Professional Practice of Internal Audit (Standards). Revision 2017”, available at: <https://global.theiia.org/translations/Publications/IPP-Standards-2017-Ukrainian.pdf> (Accessed 05 Dec 2018).
2. National Bank of Ukraine (2016), “ Regulation on the organization of internal audit in banks of Ukraine ”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16> (Accessed 05 Dec 2018).
3. Kamens'ka, T.O. and Red'ko, O.Yu. (2015), *Vnutrishnij kontrol' i audyt v upravlinni* [Internal control and audit in management], Inform.-analit. ahentstvo, Kyiv, Ukraine.
4. Panteleiev, V.P. and Korin'ko, M.D. (2006), *Vnutrishnij audyt* [Internal control], Profesional, Kyiv, Ukraine.
5. Rudnyts'kyj, V.S. and Sarakhman, O.M. (2016), “Audit of bank operations with payment cards as the main basis for the adoption of management decisions”, *Visnyk Universytetu bankivs'koi spravy*, vol. 1-2, pp. 78-83.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2018 р.